

Alexander Duleba, Tomáš Gális: Rusko, Ukrajina a my: Rozhovory Tomáše Gálisa s Alexandrom Dulebom.

1. vydání. Bratislava: Premedia, 2016, 168 stran, ISBN 978-80-8159-313-0.

Ako už samotný názov knihy naznačuje, hlavným cieľom publikácie je priblížiť čitateľovi cez rozhovory tému, ktorá je viac než aktuálna a do značnej miery polarizuje názory v súčasnej spoločnosti. Otázky na rôzne témy ohľadom priestoru na východ od hraníc Európskej únie kladie Tomáš Gális, editor a komentátor *Denníka N*. Na otázky mu odpovedá riaditeľ Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (SFPA) a odborník na zahraničnú politiku Slovenskej republiky, domácu i zahraničnú politiku krajín bývalého ZSSR, s dôrazom na Ukrajinu a Rusko, Alexander Duleba. Hlavná téza práce spočíva v tvrdení, že konflikt na Ukrajine nie je len interným konfliktom jednej východoeurópskej krajiny, ale je najmä konfliktom medzi Európskou úniou a Ruskom, a práve preto by sa mala naša spoločnosť viac zaoberať týmto konfliktom a zaujať v ňom jasné stanovisko. Autor vníma krízu ako celoeurópsku najmä z dôvodu, že od dôb studenej vojny v Európe nebola kríza, ktorá by zasiahla všetky štáty Európy (s. 8).

Knihy je vnútorne členená na devätnásť menších kapitol, pričom v práci absentuje akýkoľvek úvod alebo záver, a autori rovno pristupujú k odpovediam na otázky, ako došlo k udalostiam na ukrajinskom Majdane v rozpätí štyroch mesiacov, na prelome rokov 2013 a 2014. Duleba vníma situáciu okolo Euromajdanu zo širšieho hľadiska a zásadný problém Ukrajiny vidí v tom, že po rozpade Sovietskeho zväzu tento štát nemal ideu (s. 6), respektíve že jedinou ukrajinskou ideou bolo obnovenie Sovietskeho zväzu. Následný „bezprecedentný“ zásah Ruska na Ukrajine spojený s anexiou Krymu vníma ako skrat z strany ruskej zahraničnej politiky. Aj keď Rusko získalo Krym, stratilo Ukrajinu a napriek tomu, že Ukrajina stratila Krym, získala samú seba (s. 19). Z dlhodobého hľadiska teda podľa Duleby môžeme označiť anexiu Krymu Ruskom za Pyrrhovo víťazstvo, keďže Rusko usilovalo o sféru vplyvu na celej Ukrajine, a týmto aktom vlastne Ukrajinu definitívne stratilo.

Po troch kapitolách, ktoré slúžia na rýchle zorientovanie čitateľa v diani v tomto konflikte, nasleduje kapitola s názvom „Čo je to Ukrajina“ (s. 31–43), kde je v krátkosti zreferovaný historicko-územný vývoj Ukrajiny od Kyjevskej Rusi cez ukrajinský hladomor až po akcie kontroverzných banderovcov. V súvislosti s banderovcami sa autor snaží objasniť spojenie odkazu Stepana Banderu v súčasnej ukrajinskej krajnej pravici, ktorú reprezentuje najmä Rusý sektor. Duleba vníma spájanie Majdanu ako fašistického puču ako dezinformáciu ruskej propagandy. Napriek tomu, že prví padli na kyjevských barikádach boli členmi Právého sektora, vyvracia dojem „fašistického puču“ faktom, že líder Právého sektora Dmytro Jaroš získal v prezidentských voľbách v máji 2014 0,67 % hlasov a v následných parlamentných voľbách v októbri 2014 1,6 %, čo odzrkadľuje nereálnosť ruského naratívu (s. 42).

V nasledujúcej kapitole s názvom „Kde prežili sovietski ľudia“ (s. 43–58) sa autori zaoberajú politickým vývojom na Ukrajine tesne po rozpade Sovietskeho zväzu. Po krátkej ére vlády reformného Leonida Kravčuka sa k moci dostal Leonid Kučma, ktorý Ukrajinu opäť nasmeroval k návratu k hodnotám Sovietskeho zväzu. Tento spätný posun znamenal nárast klanov a oligarchie, ktorá na rozdiel od Ruska a Bieloruska mala rovnomerne rozloženú sféru vplyvu na celej Ukrajine. Kučma sa tento rovnovážny stav snažil udržiavať, aj s podporou oligarchu Rinata Achmetova, čo mu zaistilo pomerne pohodlnú vládu po dobu dvoch volebných období, až do začiatku nezhôd medzi kyjevskými a doneckými oligarchami, kde každý z nich chcel presadiť nástup svojho preferovaného kandidáta za prezidenta. Situácia vyvrcholila až Oranžovou revolúciou, v roku 2004, kde v opakovanom druhom kole zvíťazil Viktor Juščenko. Duleba v súvislosti s postsovietským vývojom

jednotlivých štátov vyčleňuje tri modely, kde pobaltské krajiny zvolili cestu proeurópskej demokracie, slovanské republiky (Rusko, Bielorusko, Ukrajina) a Moldavsko cestu prezidentských ústav a špecifický stredoázijský model, kde svoju tradičnú moc majú klany (s. 51). Krátka časť tejto kapitoly sa venuje aj pokusom o národnú emancipáciu Rusínov, kde Duleba nadľahčene pripomína vetu rusínskeho aktivistu Petra Trochanovského z roku 1992 o tom, že Rusíni sú Kurdi strednej Európy (s. 55). Autor považuje za sovietskych ľudí najmä staršiu generáciu, ktorým ruština a totalitný režim ostali v pamäti ako doba, kedy sa im žilo oveľa lepšie. Táto generácia vníma obdobie samostatnej Ukrajiny ako stratený čas a žiada návrat starých pomerov. V súvislosti s touto generáciou sa uskutočnil v juhovýchodnej časti Ukrajiny aj takzvaný antimajdan, s ktorým sa však mladšia generácia nestotožňuje (s. 58).

Po kapitolách venovaných Ukrajine sa nasledujúce kapitoly upriamujú na situáciu v Rusku. Časť s názvom „Kto vládne v Rusku“ (s. 58–73) sleduje politický vývoj Ruska od nástupu Borisa Jeľcina až po Putinove prezidentské mandáty. Kapitola vysvetľuje špecifický systém vlády v Rusku, kde prezidentská administratíva má väčšiu moc ako samotná vláda, kde Vladimir Putin vládne pomocou prezidentských dekrétov. Duleba vyčleňuje dve definície politického systému v Rusku, s ktorými sa stotožňujú aj samotní Rusi. Prvou je „riadená demokracia“, kde všetky doterajšie voľby v Rusku (parlamentné, prezidentské, referendá) dopadli podľa vôle Kremľa, a potom je tu ešte „suverénna demokracia“, ktorá znamenala vznik paralelnej vlády. Po druhom Putinovom období mal prevziať prezidentský úrad vtedy ešte málo známy Medvedev. Ten sa však musel ešte pred voľbami v očiach spoločnosti spopularizovať. Preto vznikla popri normálnej vláde akási paralelná vláda, ktorá spolupracovala na strategických projektoch, napríklad na podporu poľnohospodárstva či školstva, kde bol vyhradený osobitný rozpočet, navyše k rozpočtom regulárnych ministerstiev, ktoré mali zodpovednosť za riadenie tých istých oblastí. Čiže išlo o kvázi paralelnú vládu pre strategické projekty a Medvedev pravidelne chodil za účasti médií niekoľko rokov otvárať škôlky či farmy (s. 66). Bližšie sa k tomuto fenoménu autor nevyjadruje. Je nutné podotknúť, že Duleba sa v celej publikácii pri odpovediach na otázky pridriava faktov a na otázky, u ktorých si nie je odpoveďou istý, nevytvára rôzne špekulácie, ale jednoducho neodpovedá (s. 70). Autor kapitolu uzatvára konštatovaním, že súčasný kurz Ruska nie je dobre nasmerovaný a v lepšom prípade skončí ako Sovietsky zväz (s. 73). V časti „Čo stráca Rusko“ (s. 73–80) autori hľadajú odpovede na otázky ohľadom budúcnosti Ruska, ktoré čakajú ťažké časy vzhľadom na veľkú emigráciu mladých vzdelaných ľudí, nedostatočnému dôchodkovému systému a vývoju cien ropy a zemného plynu na svetových trhoch. S narastajúcimi ekonomickými problémami môžu narásť separatistické tendencie, prevažne v moslimských častiach krajiny. Ďalším nemalým problémom je susedstvo s Čínou, kde existuje potenciál nárastu nezhôd v súvislosti so zaťažovaním Sibíri. Napriek tomu, že súčasné vládne naratívy v Rusku tvrdia, že Rusi majú neurópske hodnoty a že sú Euroaziati, je Duleba presvedčený, že Rusko je európska krajina s rovnakými európskymi hodnotami (s. 74). Nemalé postavenie v Rusku má aj pravoslávna cirkev, ktorá je tiež naviazaná na prezidenta. Tento stav plynie z historických skutočností, kedy okrem obdobia ZSSR stála cirkev v Rusku vždy na strane panovníka. V nasledujúcej stati s názvom „Kde sa vzal Putin“ (s. 80–85) sa autori venujú oligarchii v Rusku a nárastu jej moci, ktorá je úzko spätá s prezidentskou voľbou (či už Jeľcinovou, alebo Putinovou).

Zahraničnej politike Ruska sa venujú nasledujúce kapitoly s názvami: „Prečo si Putin pamätá Juhosláviu“ (s. 86–92), „Čo tečie rúrami“ (s. 92–98) a „Nevojenské riešenie“ (s. 98–102). V prvej z nich sa autori venujú podľa nich prevažne neúspešným pokusom postsovietskych krajín o spoločnú ekonomickú integráciu, ktorá sa momentálne zhmotnila do Euroázijskej únie. Pôvodný plán Euroázijskej únie však narúša ponuka asociačných dohôd Európskej únie niektorým týmto krajinám. Postoj Putina k Západu sa aj kvôli tomu zmenil ešte v rokoch 2005–2006. Dôležitým faktorom bola tiež zmena na vysokých

postoch v Nemecku a vo Francúzsku, kde Schrödera nahradila Merkelová a Chiraca Sarközy, ktorí mali iný vzťah k Putinovmu Rusku (s. 90). A prečo si Putin pamätá Juhosláviu? Pretože to bolo takmer tristo rokov, čo Rusko nebolo súčasťou veľkého konfliktu v Európe, kde sa nezúčastnilo ani definovania nových pravidiel po jeho skončení (s. 88). V druhej z týchto kapitol upiera autor pohľad na Putinovu hlavnú politickú zbraň v konfliktoch s Ukrajinou, ktorou je plyn, respektíve ropa, čo sa prejavilo už vo viacerých krízach, naposledy v roku 2009, ktorá sa čiastočne dotkla aj Európskej únie, presnejšie východnej časti Slovenska. Práve trh s ropou a zemným plynom mal byť kľúčový pre reintegráciu postsovietských krajín, najmä Ruska s Ukrajinou a Bieloruskom. Stal sa však pravý opak a plynová politika Ruska od roka 2003 tento priestor skôr rozdeľuje. Súčasný stav vzájomných vzťahov teda nie je iba výsledkom udalostí z rokov 2013–2014 (s. 96). Nízka cena ropy však spôsobuje, že sa Rusko dostáva do veľmi zložitej ekonomickej situácie. Preto sa Duleba v tretej z kapitol venovanej zahraničnej politike pýta, či existuje pre Putina aj nevojenské riešenie situácie, nie však pre Ukrajinu, ale pre Rusko samotné. Preto sa tu naskytajú možné scenáre ďalšieho vývoja. Jedným z nich by mohla byť zmena Putina na reformátora, keď by výrazne liberalizoval celý politický systém v krajine, čo je nepravdepodobné. Ďalším možným scenárom by mohol byť pokus o štátny prevrat, čo sa pri súčasnom dlhodobo neudržateľnom systéme javí ako veľmi pravdepodobné. Tento prevrat by mohol byť zinscenovaný „verchuškou“ – ruskými mocenskými špičkami za pomoci nespokojnej spoločnosti. Putin sa môže udržať pri moci iba ekonomickými reformami, alebo ešte väčšou diktatúrou. Aby sa však Rusko stalo štandardnou krajinou, musí nastúpiť cestu výrazných spomínaných ekonomických reforiem, ktorými v súčasnosti prechádza Ukrajina (s. 101).

V kapitole „Dá sa nainfikovať krajina?“ (s. 102–109) sa autori zaoberajú ruskou vládou propagandou, ktorá nepriamo môže aj za vraždu Borisa Nemcova. Duleba neobviňuje priamo vedenie štátu z tejto vraždy. Kremľ však podľa neho určite nesie za túto vraždu politickú zodpovednosť, keďže dennodenne v médiách obviňovala Nemcova zo zrady národa, až tomu nakoniec niekto uveril do takej miery, že sa rozhodol spáchať tento čin (s. 103). Ruská vládna propaganda má hlboké korene a svoju najväčšiu renesanciu zažila v Sovietskom zväze, kde bol vytvorený obraz fašistu ako najväčšieho nepriateľa štátu. Aj preto sa v dnešnej propagande často vyskytuje spojenie Euromajdanu s fašistickým prevratom, čo je vzhľadom na dôvody protestov scestné. Rovnako Európska únia býva často označovaná za organizáciu, ktorá podporuje fašistov a homosexuálov (s. 107).

Trinásta kapitola „Prečo je Rusko také veľké?“ (s. 109–117) približuje nové potenciálne snahy o anexiu iných území zo strany Ruska. Duleba však nevidí veľké riziko ohrozenia u Pobaltia, keďže ruské menšiny tam prišli až po druhej svetovej vojne. Zvlášť veľké ohrozenie nevidí ani u Bieloruska, ktoré nebolo nikdy vnímané ako súčasť historického ruského domu. Problémovo však vystupujú Ukrajina a Kazachstan, ktorých hranice po rozpade ZSSR obsiahli aj územia, ktoré Rusi vnímajú ako súčasť svojej historickej vlasti (s. 110). Rusko vďačí za svoju územnú veľkosť najmä kozákovi, ktorí sa naučili bojovať ázijským spôsobom. Kozáci prepojili euroázijskú prúdnicu, ktorú tvorí šija medzi Uralom a Kaspickým morom na jednej strane, a Karpatský oblúk na strane druhej. Rusko sa síce stalo najrozľahlejšou krajinou sveta, nikdy sa mu však napriek veľkej túžbe nepodarilo prekročiť severnú hranicu starých krajín Eurázie. Rovnako sa Rusku nikdy nepodarilo ovládnuť úžiny Bospor a Dardanely. Istanbul, respektíve Carihrad ako symbol Byzancie bol odjakživa magnetom a kultúrnym, ekonomickým i civilizačným vzorom. Rusko sa cez pravoslávie považuje za pokračovateľa byzantskej tradície, kde sa naplňa doktrína Moskvy ako tretieho Ríma. Ruskú expanziu na západ dnes zastavuje NATO, ktorého rozširovanie Rusi vnímajú ako zradu Západu. O tom už hovorí štrnásť kapitola s názvom „Oklamal Západ Rusko?“ (s. 117–129). Duleba tu vysvetľuje, že NATO so ZSSR či nástupníckym Ruskom nikdy nepodpísalo žiadnu dohodu o rozširovaní NATO smerom na východ. Existovala len sovietska požiadavka, ktorú západní partneri akceptovali. Tento fakt dosvedčil

ako Michail Gorbačov, tak aj Jevgenij Primakov. Situácia sa zmenila na jeseň roku 1993, kedy v Rusku prepukla kríza, ktorá eskalovala do krátkej občianskej vojny. Takisto sa začalo rozpadat' Československo a začala občianska vojna v Juhoslávii. Rozširovanie NATO teda slúžilo na zabezpečenie situácie v strednej a východnej Európe, pričom samotní predstavitelia paktu o rozširovaní neuvažovali, ale práve lídri višegrádskej skupiny áno. Dokonca aj samotné Rusko reálne uvažovalo nad integráciou do západných a európskych spoločenstiev. Jeľcinova prestavba Ruska na superprezidentský systém však tieto myšlienky zastavila (s. 120). Duleba argumentuje, že ak by sa NATO nerozšírilo, tak by dnes nebola zaručená bezpečnosť štátov strednej Európy.

Tak ako Rusko otočilo po vývoji na Ukrajine svoj záujem k Sýrii, rovnako upriamili autori pohľad na túto zdánlivo nesúvisiacu tému s konfliktom na Ukrajine v kapitole „Prečo Putin bráni šíitov?“ (s. 129–135). Autori tu hľadajú paralely a súvislosti medzi týmito konfliktami a snažia sa nájsť odpoveď na dôvody ruskej prítomnosti na Blízkom východe. Prvým z nich je pauza v Ukrajinskom konflikte, ktorá nastala po Minských dohodách. Autori nevyklúčujú, že ruské zasahovanie v Sýrii môže byť snahou o destabilizáciu Európy prostredníctvom prúdu utečencov. Ďalším dôvodom je dokazovanie, že Rusko je schopné zohrávať veľmocenskú úlohu kdekoľvek na svete.

Po kapitole „Aký scenár čaká Donbas?“ (s. 136–137), kde autori nevyklúčujú, že by sa Krym ešte mohol vrátiť Ukrajine, a takisto predpokladajú *status quo* na Donbase podobný tomu na Cypre alebo Podnestersku, upriamujú pozornosť na rolu Európskej únie, svetových veľmocí a Slovenska v Ukrajinskom konflikte. Názory týchto aktérov zaznamenávajú v kapitolách s názvami „Reagovala Európa dostatočne?“ (s. 141–151), „Kto je ruský spojenec?“ (s. 151–158) a „Zaujímá nás Ukrajina viac?“ (s. 159–168). Duleba sa tu snaží objasniť postavenie a názory nielen mocností, ako je USA, Čína, Nemecko či Francúzsko, ale aj ďalších krajín ako Poľsko, Maďarsko, Švédsko či Fínsko. Tiež vyzdvihuje dôležitú úlohu Radosława Sikorskeho a Carla Bildta, ktorí predložili víziu Východného partnerstva. Po krátkej analýze jednotlivých priamych aj nepriamych aktérov Duleba konštatuje, že Rusko nemá spojencov ani strategických partnerov, iba subordinované krajiny ako napríklad Bielorusko či Kazachstan (s. 155). Čína nie je pre Rusko strategický partner, pretože samotná Čína sa zaňho nepovažuje. Pri tejto pasáži by bola zaujímavá ešte krátka analýza rusko-iránskych alebo rusko-tureckých vzťahov, ktorá tu chýba. Rušivo pôsobí pasáž, kde Gális upriamuje svoje otázky k migračnej kríze. Samotný Duleba v tejto časti hneď na začiatku dodáva, že nie je odborník na migráciu a nevie to zhodnotiť tak, aby si za svojim názorom stál na sto percent ako v prípade Ruska a Ukrajiny. Pokúša sa tu vysvetliť aspoň svoj názor (s. 156). V záverečnej kapitole autori hodnotia vzťah Slovenska a Ukrajiny, kde v krátkosti mapujú vývoj vzťahov od Mečiarovej vlády cez Dzurindovu až po vlády Róberta Fica. Kniha končí Dulebovým konštatovaním, že médiá by sa mali viac venovať momentálnemu stavu na Ukrajine, keďže jej ďalší vývin bude mať bezprostredný dosah aj na kvalitu života na Slovensku.

Nesporný prínos tejto publikácie, ktorá je kritická najmä voči roli Ruska, spočíva v ľahkom zorientovaní laickej verejnosti v ukrajinskom konflikte, ktorý už dávno presiahol svoje hranice a týka sa bezprostredne aj občanov Európskej únie. V práci chýba akýkoľvek citačný aparát, takže čitateľ sa musí spoliehať na relevantnosť a pravdivosť autorových tvrdení. V publikácii, ktorá je písaná štýlom interview, je však absencia citačného aparátu pochopiteľná. Práci taktiež chýba teoretické vymedzenie, čo opäť zbytočne nezaťažuje laického čitateľa. Napriek tomu, že publikácia nespĺňa parametre odbornej práce, je nutné podotknúť, že autorom zjavne nešlo o vytvorenie publikácie tohto typu. Autori sa snažia na jednotlivé aspekty problematiky hľadiť zo širšej perspektívy, ponúkajú celistvý pohľad zo všetkých strán konfliktu, avšak často sa množstva tém dotýkajú iba okrajovo. Preto by si ukrajinská kríza zaslúžila hlbšiu analýzu, ktorá by v budúcnosti, pri zdarnom upokojení situácie na Ukrajine, mohla byť spracovaná do širšieho vydania. Ako už bolo naznačené, publikácia je vhodná najmä pre širokú laickú verejnosť, ktorú zaujme najmä

jej pútavý jazykový štýl a jednoduché podanie pomerne zložitého problému. Kniha *Rusko, Ukrajina a my* určite donúti čitateľa zamyslieť sa nad vývojom na Ukrajine, ruskou, v súčasnosti agresívnou zahraničnou politikou a v neposlednom rade aj nad úlohou našej spoločnosti v geopolitickom priestore strednej Európy.

Ján Filakovský